

слова, детальніше проілюструвати моделі його лексичної сполучуваності та усталене образне вживання.

Подальші дослідження в своїй **перспективі** важливо здійснити на матеріалі цілісних масивів мовних фактів, що охоплюють значні обсяги лексичного континууму. Крім того, простежуючи семантичні кореляції в лексиці східнослов'янських мов, потрібно забезпечити різноаспектний розгляд явищ; запровадивши у контрастивному аналізі багатосторонні зіставлення та обираючи як вихідні різні мови.

Література

Клышка М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка. – Мінск: Вышэйшая школа, 1976. – 592 с. МАС – Словарь русского языка: в 4 т. [изд. второе, испр. и доп.] – М.: Русский язык, 1981-1984. СУМ – Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. ТСБМ – Глумачальны слоўнік беларускай мовы: в 5 т. – Мінск: Выд-ва «Беларуская савецкая энцыклапедыя», 1977-1984.

ВЕНЖИНОВИЧ Н.Ф.

(Ужгородський національний університет)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ *ОКО/ОЧИ* В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглядаються фразеологізми з компонентом *око/очи* в англійській, українській та російській мовах. Дослідження проводилося в лінгвокультурологічному аспекті. На основі порівняльного аналізу фразеологічних одиниць зазначених мов автор доходить висновку про глибоке відтворення ментальних особливостей англійців, українців та росіян у цих стійких виразах.

Ключові слова: фразеологізм, компонент *око/очи*, лінгвокультурологічний аспект, мовна картина світу, ментальні особливості, близько- та віддаленоспоріднені мови.

Венжинович Н. Ф. Фразеологизмы с компонентом *глаз/глаза* в английском, украинском и русском языках. В статье рассматриваются фразеологизмы с компонентом *глаз/глаза* в английском, украинском и русском языках. Исследование проводилось в лингвокультурологическом аспекте. На основании сравнительного анализа фразеологических единиц указанных языков автор приходит к выводу о глубоком отражении ментальных особенностей англичан, украинцев и россиян в этих устойчивых словосочетаниях.

Ключевые слова: фразеологизм, компонент *глаз/глаза*, лингвокультурологический аспект, языковая картина мира, ментальные особенности, близко- и отдаленнородственные языки.

Venzhynovych N.F. Phraseologisms with «eye/eyes» component in English, Ukrainian and Russian. The article focuses on phraseologisms with «eye/eyes» component in English, Ukrainian and Russian. The study has been done in linguoculturological aspect. On the basis of comparative analysis of phraseological units in the above mentioned languages the author draws a conclusion about perfect reproduction of mental peculiarities of Englishmen, Ukrainians and Russians in these set expressions.

Key words: phraseologism, «eye/eyes» component, crosscultural aspect, mental peculiarities, world model, closely and distantly related languages.

Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття світу, чи мовну картину світу. Сукупність уявлень про світ, захованих у значенні різних слів і виразів конкретної мови, складається в певну єдину систему поглядів, яка нав'язується як обов'язкова всім носіям мови. Уявлення, які формують картину світу, входять у значення слів в неявному вигляді, людина приймає їх на віру, не задумуючись. Інакше кажучи, користуючись словами, в яких є неявні смисли, людина, сама того не помічаючи, приймає і захований у них погляд на світ. І навпаки, смислові компоненти, які входять у значення слів і виразів у формі безпосередніх тверджень, можуть бути предметом суперечки між різними носіями мови і тим самим не входять в загальний фонд уявлень, який формує мовну картину світу. Як зазначає А.Зализняк, із російського прислів'я *любовь зла, полюбишь и козла* не можна зробити ніяких висновків про місце любові в російській мовній картині світу, а можна лише дізнатися, що козел постає в ній як малосимпатична істота [Зализняк 2005, с. 9].

Нині наукові дослідження мовознавців все частіше мають інтердисциплінарний характер, вони спрямовані на глибоке осягнення природи мовних одиниць із погляду антропоцентризму, головним для якого є людина, її буття, діяльність, звичаї, вірування тощо. Особливо рельєфно відображається людина та навколишній світ у стійких виразах, що мають назву фразеологізми. Під фразеологізмом ми, услід за В.Д.Ужченко, розуміємо «відтворене, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення» [Ужченко 2007, с.7]. За останній час з'явилося чимало наукових розвідок, у яких фразеологічні одиниці розглядаються у світлі новітніх лінгвістичних парадигм [див., зокрема, Ажнюк 1989; Алефиренко 2008; Венжинович 2008, 2010; Кононенко 2008; Левченко 2005, 2007; Мелерович 2008; Мокиєнко 2007; Селіванова 2004; Тер-Минасова 2004, Ужченко 2006, 2007 тощо]. Як і О.О.Селіванова, ми розглядаємо фразеологічний масив мов передовсім як культурно зумовлену знакову репрезентацію інтеріоризованого етносвідомістю світу із притаманною їм категоризацією,

субкатегоризацією, диференціацією й інтеграцією. Світ у свідомості проходить через мережу концептуальних моделей і відповідним чином трансформується, категоризується й інтерпретується [Селіванова 2004, с. 8].

Ми ставимо собі за **мету** проаналізувати окремі фразеологізми з компонентом *око/очі* (**об'єкт дослідження**) в англійській, українській та російській мовах у порівняльному аспекті, оскільки дотепер такі мовні одиниці не були **предметом** окремого наукового лінгвокультурологічного дослідження. Відповідно до мети плануємо реалізувати такі **завдання**: визначити найвагомші коди культури, відтворені в аналізованих мовних одиницях, порівняти їх у близько- та віддаленоспоріднених мовах на прикладах англійської стосовно української та російської, а також на прикладах української стосовно російської мови. Джерельною базою нашої наукової розвідки слугували лексикографічні та інші довідкові праці [АУФС 2005; Багнюк 2008; БФСРЯ 2006; СФУМ 2003; ФРР 2005].

Мовна картина світу формується системою ключових концептів та ключових ідей, що пов'язують їх, оскільки дають своєрідний ключ для їх розуміння. Те, що певна ідея є для конкретної мови ключовою, підтверджується, з одного боку, тим, що ця ж ідея повторюється в значенні інших слів і виразів, а також іноді синтаксичних конструкцій і навіть словотворчих моделей, а з іншого боку, - тим, що саме ці слова і вирази важче за інші перекладаються іншими мовами. Зазначимо, що їх перекладені аналоги не завжди є оригінальними еквівалентами саме через відсутність у їх значенні цих специфічних для певної конкретної мови ідей. Такі слова чи вирази називаються лінгвоспецифічними (language-specific) у тому розумінні, що для них важко знайти аналоги в інших мовах.

Ми взяли до уваги стійкі вирази з компонентом *око/очі*, оскільки відомо, що символіка ока сягає глибин двадцяти п'яти століть. Ученими доведено, що майже дев'яносто відсотків усієї інформації людина отримує саме завдяки органам зору. Око – символ розуму й духу, символ Сонця; зловорожих сил; краси; світльника для тіла (у християнстві); кохання.

Розглянемо деякі фразеологічні вирази з компонентом *око/очі* в англійській мові: **про стосунки між людьми** - *eye for eye (an eye for an eye, an eye for an eye and tooth for a tooth, eye for eye, tooth for tooth, measure for measure)* – око за око, зуб за зуб (етимологія всіх виразів, крім останнього, бібл.) [АУФС, с. 312]; *eyes are bigger than one's belly, one's (one's eye is bigger than one's belly, the eye is bigger than the belly)* – завидючі очі; **про душевний стан людини** - *eye is the mirror of the soul (the eyes are the windows of the soul)* – очі – дзеркало душі [АУФС, с.312]; **про небесне світило** - *eye of day (або of heaven)* – небесне око, сонце [АУФС, с.312]; **мисленнєва діяльність людини** - *eye of one's mind* - уява, мислений погляд [АУФС, с.674]; **почуття людини** - *eye opener (eye-opener)* – те, що викликає велике здивування [АУФС, с.312]; *eye grew round, one's* – очі стали круглими від здивування [АУФС, с.313]; *eyes like saucers* – великі, круглі очі, очі, як у сови [АУФС, с.313]; **про суспільні явища** - *eye of the law (the Eye of the Law)* – око закону [АУФС, с.312]; **про розумову діяльність людини** - *eyes and no eyes* - 1) одні спостережливі, а інші ні, 2) спостерігайте природу (назва деяких книг або журналів із природознавства) [АУФС, с.312]; *eyes in the back of head* - очі на потилиці, пильність, уважність [АУФС, с.313]; **про фізичний, емоційно-фізичний стан людини** - *eyes draw (або gather, pick) straws, one's* – очі злипаються (хочеться спати) [АУФС, с.313]; *drop (або weep) milstones, to (one's eyes drop milstones)* – 1) не плакати, не зронити і сльози (при великому горі), крім того – негативні якості людини 2) бути жорстоким, байдужим до чужого горя [АУФС, с. 293]; *eyes welled up with tears* – очі, повні сліз АУФС, с.313; *eyes flash (або shoot) fire, one's* – його (її і т.д.) - очі блищать, кидають вогнем-блискавицею) [АУФС, с.313].

В українській мові спостерігаємо також широке наповнення мовної картини світу фразеологізмами з компонентом *око/очі*. Зокрема, *всевидюче (всевидяче, видюче і т.ін.) око*. 1. чис.Здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати. 2. уроч., заст. Всевишній [СФУМ, с.463]; *радувати око* – приємно хвилювати, вабити кого-небудь своїм виглядом [СФУМ, с.590]; *ані оком не моргнути* – 1. Відразу зробити щось; не роздумувати, не вагатися. 2. Не звертати ніякої уваги на що-небудь; не зреагувати. 3. Впевнено повести себе, приховуючи що-небудь. 4. Не поворухнутися, завмерти [СФУМ, с.405]; *кинути недобрим оком* – поглядом виражати осуд кого-небудь за певні вчинки, дії, поведінку і т.ін. [СФУМ, с.292]; *вовчим оком*, зі сл. *дивитися* і т.ін. – жадібно, хтиво і т.ін. – [СФУМ, с.466]; *видерти (повидирати, видряпати, видрати)/ видирати (видряпувати) очі (лайл. баньки)*.1. кому і без додатка. Жорстоко покарати або побити кого-небудь, захищаючи себе, власні інтереси або заступаючись за когось. 2. за що. Настирливо, не гребуючи жодними засобами, домогтися свого [СФУМ, с.68-69]; *очі завидючі* -1. Хтось дуже заздрісний, жадібний, ненаситний і т. ін. 2. зі сл. дивитися, поглядати і т. ін. Заздро, жадібно і т. ін. [СФУМ, с.476]; *очі заіскрилися* - 1. Чий-небудь погляд, вигляд став виражати якість бажання або почуття (радість, схвилюваність і т.ін.) [СФУМ, с.476]; *очі запалали гарячим вогнем* - чий-небудь погляд, вигляд виражає якісь почуття (гнів, рішучість і т. ін.);хтось обурений, сердитий і т. ін. [СФУМ, с.476]; *очі з лоба вилазять* - 1. Хтось виявляє велике здивування, дуже вражений чимсь. 2. Хтось дуже напружується, важко працює, стомлюється. 3. Хтось відчуває страх, переляк [СФУМ, с.473]; *очі зайшли сльозами, очі закипіли сльозами* - хтось ледве стримує плач або почав плакати, плаче [СФУМ,

с.476]; *пускати гедзики оком* кокетувати, загравати з ким-небудь СФУМ, с.584; *пустити в очі пилюку* - водити в оману кого-небудь [СФУМ, 585]; *плювати в очі* - виражати зневагу, презирство до кого-небудь; ображати [СФУМ, с.521]; *сіль тобі в очі* - уживається як усталена форма застереження від зурочення [СФУМ, с.650]; *очі [аж] злипаються* - комусь дуже хочеться спати, відпочити [СФУМ, с.475].

У російській мові маємо:

Глаз наметан (наметанный; набит) – про великий досвід, що дозволяє з першого погляду розібратися в чому-небудь, безпомилково оцінити, розпізнати що-небудь. Образ фразеологізму походить із давньої міфологічної форми усвідомлення соматичної, тобто тілесної частини людини як цілого. Компонент *глаз* співвідноситься з соматичним кодом культури, компоненти *наметан, наметанный, набит* – із антропним, тобто власне з людським кодом. В основі образу фразеологізму лежить засноване на метонімічній тотожності «орган зору – зір як перцептивне сприйняття – досвід як результат постійно тренованого сприйняття». В образі фразеологізму за характером метафоричного переосмислення компонент *глаз* уподібнюється сприйняттю, яке також метафорично переосмислене як інструмент; пор. вирази *меткий (цепкий, хватистый, точный, ювелирный) глаз, глаз как алмаз* і т.п. [БФСРЯ, с.153-154].

И глазом моргнуть не успеет - не встигнути, навіть не усвідомити те, що сталося, не встигнути відреагувати на нього. Образ фразеологізму містить антропоморфну метафору, в якій відображено уявлення про те, що моргання займає невлучимо короткий проміжок часу. Фразеологізм загалом виконує роль еталона такого часового проміжку [БФСРЯ, с.248-249].

Недреманное (недремлющее, неусыпное, бдительное) око, заст. – пильний, постійний, неослабний нагляд, спостереження [ФРР, с. 469-470]. Вираз використовувався ще в церковній літературі XII – XIII століть як сполучення *недреманное око имущий* і означало святого. Недреманним оком називали ікону, на якій був зображений маленький Христос із відкритими очима, лежачи на ложі. Ц.-слов. *недреманный* означало «який не спить, не засинає, пильнує». Зворот широко розповсюдився в літературній мові завдяки сатиричній казці М.Є.Салтикова-Щедріна «Недреманное око», де розповідалося, що в деякому царстві був звичай давати наймення Прокурор хлопчикам, які народжувалися з двома очима – *дреманным* і *недреманным*. Такий Прокурор *дреманным оком* нічого не бачив, а *недреманным* бачив дрібниці. Тому всі хабарники, наклепники, вбивці, злодії пішли з недреманної сторони і сховались під захистом дреманного прокурорського ока, а Прокурор вирішив, що всі вони щезли, і не вірив, коли йому скаржилися на злочини. Злочинці залишалися на свободі, а скаржників він арештовував. Вираз найчастіше не відривається від щедринського семантико-стилістичного тла [ФРР, с. 470].

В чужом глазу сучок видеть, а в своем и бревна не замечать (видеть у ближнего в глазу сщу, у себя не видеть бревна; и бревна в своем глазу не замечать; в чужом глазу сучок виден; и к бревну в глазу можно привыкнуть; как бревно в своем глазу) - в інших підмічати навіть маленькі недоліки, а в себе не бачити і значні, великі. Вираз використовується у багатьох мовах. При перекладі замість *сучок* можливе використання слів *соринки, соломинка, стебелек, щепка*. Давньоруськ. *сучьць* також мало біль широке значення – крім *сучок*, воно означало і *стеблина, і тоненька гілочка*. [ФРР, с.150-152].

У семи нянек дитя без глазу (глаза); (семь нянек – а дитя без глаза?; у семи нянек дитя вышло хоть и не совсем без глаза, но все же кривым, неравномерно развитым) – справа страждає, якщо за неї беруться одночасно різні люди, діючи неузгоджено. Слово *глаз* звичайно пояснюють тут переносно - «нагляд». Але це вторинне сприйняття вихідного образу. Буквально тут закладено такий зміст: якщо багато тих, хто доглядає, то дитина може втратити око. В українській мові є аналогічний стійкий вираз *де дві няньки, там дитина без ока*. В російській мові числівник *сім* має узагальнене кількісне значення «дуже багато», що підтверджується іншими слов'янськими паралелями, де або згадується інше число, або наводяться інші слова з узагальнено-кількісним значенням «дуже багато» [ФРР, с.459-460].

Пускать пыль в глаза (не пускать пыли в глаза; запустить пыль; пыль пустить; пускание пыли в глаза; пыль в глаза; пылить в глаза) – створювати оманливе враження про себе, хизуючись, стараючись представити себе, свою діяльність у прикрашеному вигляді, який не відповідає дійсності. Вираз відомий практично у всіх слов'янських мовах. Спроби пов'язати його пояснення на російському ґрунті, на думку А.М. Мелерович і В.М.Мокієнка, є не зовсім виправданими. Європейські звороти часто пов'язують із лат. *pulverem oculis offundere* (пускати пилюку в очі) і пояснюють боротьбою гладіаторів, які пускали пилюку в очі противнику, щоб осліпити його. Цей бойовий прийом здавна відомий багатьом народам. Можливо, однак, що цей вираз первісно означав створення завіси з пилу, яку робили війська чи колісничі на Олімпійських іграх: такий пил застилав очі тим, хто йшов слідом, і заважав дивитися вперед [ФРР, с. 553-554].

По суті, наша наукова розвідка підтверджує думку А. Багнюка та інших учених про те, що око - це світильник для тіла. Через нього приходять у тіло розум і дух, сприймається світло, усвідомлюється краса і народжується любов. Саме через очі людина випромінює світло свого розуму і красу своєї душі. Як божественне око для світу, так і людське око для тіла - людині і вчитель, і порадник, і проводир, і суддя [Багнюк, 625-626]. Саме тому протягом тривалого часу люди витворили неповторні мовні перлини

– фразеологізми з компонентом *око/очи*. Ці стійкі вирази відтворюють найрізноманітніші прояви буття й діяльності людини – творця. Тут і позитивна характеристика діяльності, і різні негативні риси, суспільні явища, фізичний, емоційно-фізичний стан людини, її почуття, її розумові здібності, мисленнєва та мовленнєва діяльність тощо. Без сумніву, мовна картина світу одного народу є загадковою для носіїв мовної картини світу іншого народу. Чуже – це не своє, не рідне сприйняття світу й суспільства, воно завжди вражає і тому здається незрозумілим і загадковим. Відзначимо, що у носіїв української та російської мов є більше спільного, ніж відмінного у відтворенні ментальних рис засобами фразеології, у носіїв англійської мови є свої загадки, свої традиції, вірування, інакше вони ставляться до того, що є для нас близьким, а для них – незрозумілим. Якщо слов'янська ментальність – це завжди більше сердечності, емоцій, сарказму, інколи навіть згубності у стійких виразах, то у фразеологізмах носіїв англійської мови більше стриманості, раціональності, організованості розумом цивілізації. Значна частина фразеологізмів має дуже давнє коріння, сягає античних часів, зародження християнства. Нині ці мовні одиниці розширили чи видозмінили своє значення, або набули нових відтінків.

У **результаті** проведеного нами дослідження ми намагалися виокремити найбільш вагомі культурні коди англійців, українців та росіян, порівняти наповнюваність мовних (фразеологічних) картин світу зазначених етносів. Доходимо **висновку** про те, що таке дослідження є **перспективним** для подальших наукових розвідок, оскільки фразеологічний корпус усіх узятих нами до уваги мов має ще багато нерозкритих таємниць, які потребують нагального наукового розшифрування. Наше завдання – виявити у повному обсязі ті уявлення про світ, стереотипи поведінки і психічних реакцій, які англійська, українська та російська мови нав'язують тому, хто говорить цими мовами, тобто заставляє бачити світ, думати і відчувати саме так, а не по-іншому.

Література

- Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Монографія/ Б.М.Ажнюк. – К.: Наук.думка, 1989. – 136 с. *Алефиренко Н.Ф.* Фразеологія в свете современных лингвистических парадигм. Монографія/Н.Ф.Алефиренко. – М.: Гнозис, 2008. – 271 с. АУФС - Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-е вид, випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с. *Багнюк А. Л.* Символи українства: Художньо-інформаційний довідник/ А.Л. Багнюк. – Тернопіль, 2008. – 826 с. БФСРЯ - Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий/ Отв. ред. В.Н.Телия. – 2-е изд., стер. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. (Фундаментальные словари). *Венжинович Н.Ф.* Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові / Наталія Венжинович // Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України. – Київ. – 2008. – № 1. – С.117-124. *Венжинович Н.Ф.* Позитивна репрезентація людини у фразеологізмах української мови / Наталія Венжинович // Українська мова. – Київ. – 2010. – № 2. – С.33-43. *Зализняк А. А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д.* Ключевые идеи русской языковой картины мира: Сб. ст. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 544 с. (Язык. Семиотика. Культура). *Кононенко В.І.* Мова в контексті культури. Монографія/ В.І. Кононенко. – Київ-Івано-Франківськ, 2008. – 258 с. *Левченко О.П.* Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Монографія/ О.П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с. *Левченко О.П.* Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект/ О.П.Левченко. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, 10.02.02 – російська мова. – Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – Київ, 2007. – 42 с. *ФРР - Мелерович А.М.* Фразеологізми в рускій речі. Словарь: ок. 1000 одиниць /Мелерович А.М.,Мокиєнко В.М. – 2-е изд.,стер. – М.: Русские словари: Астрель: АСТ, 2005. – 853,[11] с. *Мелерович А.М.* Соотношение фразеологических моделей с когнитивными структурами в системе языка и речи/ А.М. Мелерович// Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар.науч.-практич. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М.Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.) – М.:ООО «Издательство «Элпис»», 2008. – С. 29–34. *Мокиєнко В.М.* Загадки рускій фразеології. – 2-е изд., перераб./ В.М.Мокиєнко. – СПб: Авалон, Азбука-классика, 2007. – 256 с. *Селіванова Олена.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Монографія / Олена Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. *СФУМ - Словник фразеологізмів української мови/ Уклад.: В.М.Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).* *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация. Учебник/ С.Г.Тер-Минасова. – 2-е изд., дораб. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 352 с. *Ужченко В.Д.* Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу” / В.Д.Ужченко // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2006. – С. 146–151. *Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.* Фразеологія сучасної української мови. Підручник/В.Д.Ужченко, Д.В.Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

ГРИГОРЕНКО Н.М.

(*Кіровоградський державний педагогічний університет ім.В.Винниченка*)

ІМЕНА СТАНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХІЧНОЇ ЗАГАЛЬМОВАНОСТІ В СТРУКТУРІ ЗНАЧЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ НАЗВ ЕМОЦІЙНИХ ЯВИЩ

У статті розглядаються структурно-семантичні особливості назв станів розгубленості як складових семантичного простору одиниць на позначення емоційних явищ досліджуваних мов.

Ключові слова: назви станів психічної загальмованості, семна структура значення, семантичні зв'язки, зіставлення.